

NICULINA COMIATI¹, ROMÂNIA

Cuvinte-cheie: descântec, apă, deochi, magie, descântătoare, colac, sincretism, limbaje, recuzită.

Practici asociate apei²

Rezumat

Materialul expus mai jos este rezultatul studiului diferitelor surse bibliografice, dar și al cercetărilor de teren realizate în zonele etnografice Lăpuș și Maramureș cu privire la diferite practici ce însoțesc omul de-a lungul vremii, având ca element central apa.

Din informațiile adunate, am observat că cea mai întâlnită practică care implică apa este cea magică. Utilizată atât în farmece, cât și în descânțece, apa nouă, apa moartă are capacitatea de a anihila sau de a aduce răul. În prezent, în lumea satului, cel mai folosit descântec este cel de deochi, folosit cel mai frecvent de către mame pentru anularea stării de rău a copiilor. În lumea satului, apa este folosită ca element al botezului, pentru stropirea mormântului unui copil avortat cu voie sau fără de voie, alături de alte elemente-simbol pentru găsirea trupurilor celor înecați. De asemenea, apa este un element ce oglindește calitățile și defectele omului, proverbele evidențind cel mai bine aceste aspecte sau un vehicul cu ajutorul căruia omul își exprimă sentimentele de dor sau prin intermediul căreia se află diferite informații despre persoanele aflate la distanță.

¹ Absolvent, Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, Centrul Universitar Nord din Baia Mare, Facultatea de Litere, Departamentul de Filologie și Studii Culturale.

² Articolul reprezintă o formă restrânsă a unui capitol aferent lucrării de licență cu titlul *Valențele ritual-magico-simbolice ale apei în cultura românească și universală*.

Keywords: chant, water, evil eye, magic, enchantress, traditional round bread, syncretism, languages, props.

Practices Associated with Water

Summary

The following material is based on the study of various bibliographic sources and field research conducted in the ethnographic areas of Lăpuș and Maramureș. It focuses on diverse practices that have been part of people's lives over time, with water as a central element.

From the information gathered, we have observed that the most common water-related practice is magical. In this context, "new" or "dead" water is believed to neutralize or cause harm in spells and incantations. In today's village culture, the most frequently used incantation is for protection against the evil eye, often used by mothers to alleviate their children's discomfort. In rural communities, water serves various symbolic and practical purposes. It is used for baptism, sprinkling the graves of aborted children (willingly or unwillingly), and for finding drowned bodies. As highlighted in proverbs, water is also seen as a reflection of human qualities and flaws. Additionally, it is used as a means for expressing emotions and obtaining information about those who are far away.

Practici asociate apei

Raportându-ne la valențele latente ale apei, dar și la puterea cuvântului putem înțelege de ce omul arhaic vedea descântecul ca având puterea de anulare a malignului: „Descântecul, după credința poporului, au puterea să alunge: boala, frica, spaima, urâciunea și tot răul, și să aducă în locul lor: sănătatea, liniștea, frumusețea și mulțumirea acelei persoane, căreia i se descântă. Genul acesta al poeziei poporului l-aș putea numi mai potrivit poezia magică.”³

Descântecul vizează păstrarea stării de sănătate a omului. Performarea descântecului nu se realiza oricum. Descântecul era performat de către o femeie inițiată, numită în funcție de zonele etnografice bosorcoale, descântătoare, vraci, babă etc. Aceasta trebuia să fie o femeie curată atât la trup, cât și la suflet (pe lângă diferitele rugăciuni rostite, descântătoarea trebuia să-și purifice trupul cu apă și să îmbrace veșminte curate). Actul de descântare nu se făcea oricum și oriunde. Acesta era însoțit de un sincretism de limbaje, dar și de o recuzită specifică. Locul de practicare a lui era lângă icoană, vatră, fereastră, descântătoarea fiind orientată, de cele mai multe ori, cu fața spre răsărit. Pentru descântat erau anumite zile specifice (zorii zilei, miercuri, vineri etc.), iar pentru asigurarea eficienței magice, descântecul era repetat de trei, șapte sau nouă ori. De caracterul magic al numerelor se ținea cont și în ceea ce privea recuzita, iar apa folosită în actul ritual trebuia să fie neîncepută sau sfințită. Caracterul magic al apei era dublat și de forța cuvântului și realizarea unor gesturi simbolice specifice.

Modelarea glasului în performarea descântatului, timpul, spațiul, dar și recuzita folosită facilitau transpunerea celui care era descântat într-un fel de transă care-i permitea descântătoarei să-i insufle bolnavului credința în vindecare. Dimensiunea poeziei de ritual și ceremonial varia de la puține cuvinte până la sute de cuvinte și cuprindea „dialog, rugămintă, poruncă, blestem, enumerare, povestire.”⁴ În cazul apei, pentru a putea fi considerată apă neîncepută, aceasta trebuia adusă dimineața, înainte de răsăritul soarelui, fără ca descântătoarea să fie văzută de cineva. Era obligatoriu ca apa să fie dintr-un loc ca fiind cunoscut cu apă bună: apă curgătoare, fântână, izvor. Descântecul se transmitea pe cale inițiativă, de la gură la ureche (dacă erau scrise își pierdeau forța magică) membrilor familiei. Descântatul poate fi practicat de orice persoană, femeie sau bărbat, capabil(ă) să producă și să țină în frâu unele procese mentale.

Făcând o analiză diacronică a descântecului, Natalia Grădinaru observă o diminuare în rândul persoanelor dornice să învețe și să practice descântatul, dar și o înclinație spre bagatelizare a practicii rituale. Printre tabuurile legate de descântec și transmiterea lui se regăsesc interdicția de a-l transmite unei persoane aflată la o vârstă mai înaintată decât descântătoarea, dar și interdicția de a fi dezvăluit altora în perioada Postului Mare. Legat

³ Enea Hodoș, *Descântecul*, Editura Asociațiunii, Sibiu, 1912, p. 3.

⁴ Natalia Grădinaru, *Medicina populară din Basarabia de la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. Aspecte istorico-etnografice*, Chișinău, 2015, p. 112.

de apa neîncepută necesară descântecului de deochi, în cartea Doinei Cristina Mazăre⁵ este consemnat faptul că în lipsa apei de izvor, fântână etc., se poate folosi și apa de la robinet dacă înaintea folosirii ei nu a consumat nimeni din aceasta.

Se poate spune că cel mai folosit descântec din lumea satului este cel de deochi.

„În caz de deochi se aduce apă nouă (apa proaspătă din fântână) se pune jumătate păhărașu și iei cărbuni și zâci:

Nouă oti m-o deotet,
Nouă m-o dezdeotet,
Opt oti m-o deotet,
Opt m-o dezdeotet,
Șapte oti m-o deotet,
Șapte m-o dezdeotet,
Șase oti m-o deotet,
Șase m-o dezdeotet,
Cinci oti m-o deotet,
Cinci m-o dezdeotet,
Patru oti m-o deotet,
Patru m-o dezdeotet,
Tri oti m-o deotet,
Tri m-o dezdeotet,
Doi oti m-o deotet,
Doi m-o dezdeotet,
Un oti m-o deotet,
Unu m-o dezdeotet,
Apoi mai pui un cărbune și spui
Nici unu!
Apoi faci cruce cu mâna dreaptă pă pahar și zâci:
Sfântă Maică Precistă,
Sfântă Mărie de bine,
De s-o mnirat cineva de mine să să dezmnire înapoi și să să
întoarne pă el.
Sfântă Maică Precistă,
Sfântă Mărie de bine,
Doi oti m-o deotet,
Nouă m-o dezdeotet,
Sfântă Maică Precistă, Sfântă Mărie de bine,
Să rămâi curat și luminat, ca arjântu străcurat,
Cum Maica Sfântă l-o lăsat.

⁵ Doina-Cristina Mazăre, *Apa. De la ordine practică la ordine metafizică*, Editura Etnologică, București, 2021, p. 441.

Și zâci un Tatăl Nostru și Născătoarea, suflă păstă păhar de tri ori și te-ai și dezdeotet.”⁶
Poezia descântecului de deochi poate cuprinde uneori și blesteme: „Dacă îți era rău să căta de deochi. Dacă ți rău și n-ai foc în sobă să pui jar de acela apoi și chibrite. Aprinz chibrit și să țapti în apă și pui un pahar cu apă și faci de tri ori cruce cu mâna păste el și zâci:

Fuji dioti păste munte ca și focu păste puncte
Fujî dioti păste cap ca și focu păste sat.
(Da zâci ori di tri ori, ori de șapte ori.)

Și mai știu un descântec, acela-i cu blesteme. Zâce că:

Șapte oamini, ori tri, ori nouă, de câte ori vrei să zâci te-o deotet,
Șapte te-o dezdeotet
De te-o deotet om,
Să-i crepe boarșale, să-i cură sânjale
De te-o deotet babă,
Să-i crepe țățale, să-i cure laptile.
Ș-api zâci de șapte ori așa și suflă păste el și faci cruce așa cu mâna și stropțești omu dacă îi rău, pă frunte, pă dosu mâinilor, pă jănunț, și apa aceie o țapi pă țățanile uși, deștiz ușa și pui acolo pă țățanile ... și ce mai rămâne, o arunci păste casă cu paharu. Așa am știut de la bunica me, că vez că câteodată ți rău așa tare și pă când gaț de-i caț de deoti îi și trece.”⁷

Apa descântată se arunca în locuri ferite, acoperiș, animale, țățana ușii. Cu referire la acoperiș și la țățana ușii, se spune că atâta apă câtă va rămâne pe țățana ușii sau pe acoperișul casei, atâta boală va rămâne și pe cel descântat. Despre oamenii care au capacitatea de a deochea se remarcă anumite trăsături specifice: „ochii mari, părul roșcat, sprâncenele îmbinate etc.”⁸

Conform cursurilor despre deochi a doamnei conf. univ. dr. Anamaria Delia Răchișan, copilul care nu a fost încă botezat sau care, atunci când a fost mic, a băut lapte de la o țigancă, nu se va deochea.

Pe lângă descântecul pentru deochi amintit mai sus, regăsim următoarele remedii împotriva deochiului: „scuipatul ritualic augmentat de formula verbală «Ptiu, ptiu, ptiu! Să nu-ți fie de deochi»»; realizarea de către mamă a unui benchi pe fruntea copilului cu cenușă. Pentru aceasta, se ia pământ de sub talpa mesei și i se face celui deocheat un semn în frunte; rugăciunea Tatăl nostru; presărarea sării pe cap, pe prag sau în încălțăminte;

⁶ Chereși Dochia, 76 de ani, comuna Lăpuș, județul Maramureș.

⁷ Zamfira Cupșa (Samfira lu' Todoru lu' Ion Mniculai), 68 de ani, comuna Cupșeni, județul Maramureș.

⁸ Delia Anamaria Răchișan, *Formulele magice și antropologia vârstelor. Magia cuvântului în Maramureș*, București, Editura Academiei Române, 2013, p. 121.

purtarea pe dos a hainelor; purtarea unui fir roșu la încheietura mâinii, utilizarea unor amulete etc.”⁹

Descântecul revelează lupta dintre bine și rău, „dintre bine și diferite ființe mitice (Zburătorul). În schimbul leacului se oferă ceva (pâine, sare). Gestul are o semnificație adâncă și amintește de darurile noului născut, mirilor li se dă ceva de către întreaga comunitate, mortului i se dă de pomană; [...] Faptul explică însăși rațiunea vieții pentru omul din popor care, în măreția simplității lui, s-a obișnuit să-și câștige traiul cu trudă, refuzând primirea gratuită, dezvăluind astfel”¹⁰ gândirea etică și morală ce-l caracterizează pe omul satului tradițional.

Descântecul împotriva Zburătorului este inedit: „Se ia apă neîncepută și se toarnă într-o căldare. Se iau apoi 9 feluri de plante și se pun în căldare spunând: Avrămeasă,/ Cristineasă,/ Leuștean/ Și odolean, /Mătrăgună, /Sânge de nouă frați,/ Iarba ciutei/ Și Muma-Pădurii,/ Cum se sparge târgul/ Așa să se spargă faptul,/ Și lipitura/ Și zburătorul./ Cum se răspândesc răspântiile,/ Așa să se răspândească vrăjile,/ Și lipitura/ Și zburătorul. Se pune apoi căldarea la fiert și se face o fiertură care se toarnă în apa de scădat, în care se scaldă femeia victimă, cam pe timpul când se sparge târgul. După ce se scaldă, apa este aruncată într-o răspântie cu o oală nouă în trei zile, repetând cuvintele de mai sus.”¹¹

Apa, ca element terapeutic în cadrul nașterii.

În cartea Nataliei Grădinaru, găsim următoarea practică: „în special în cazurile de ușurare a nașterii, dădeau femeii să bea apă în care s-au deschis trei sau nouă lacăte încuiate, căci potrivit simbolismului actanțial, cum se deschid lacătele în apă, așa se deschidea facerea, se ungea gravida cu untură de iepure pe corp, căci cum sare iepurele așa să sară copilul din femeie.”¹² Tot la autoarea mai sus menționată regăsim ipostaza „moașei descântătoare”¹³ la care muierea gravidă, „chinuită de zburător”¹⁴, apela să fie vindecată. Pentru aceasta, „moașa aduce apă neîncepută, pune în ea mai multe feluri de plante, după care le descântă (după tehnica descrisă anterior) și spală femeia.”¹⁵

Pentru o naștere ușoară se recurge la magia prin asociere. Realizând anumite gesturi, femeia invocă ca și copilul ei să se nască ușor și să stea precum „stă apa pe streășina casei, în ciur sau sub punte.”¹⁶

În cadrul descântecelor, pe lângă apa vie și apa moartă, găsim și noțiunile de apă

⁹ *Ibidem*, pp. 121-122.

¹⁰ Natalia Grădinaru, *op.cit.*, p. 111.

¹¹ Marcel Olinescu, *Mitologie românească*, Editura Saeculum I.O, București, 2001, pp.158-159.

¹² Natalia Grădinaru, *op.cit.*, p. 42.

¹³ *Ibidem*, p. 48.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Marcel Olinescu, *op.cit.*, p.159.

specială. În dicționarele aferente simbolurilor, apele speciale „sunt ape luate din anumite locuri: ape urâte, clocite, mirositoare, de pe roata morii, luate din urma animalelor, apele părăsite (luate din fântâni și puțuri părăsite)”¹⁷. Cu aceste ape se fac descântece „de urât, pentru dor, de ochi, pentru bube”¹⁸.

Se știe că ulițele satului, cu precădere răscrucile de drumuri, sunt locuri în care se fac vrăji. Dacă cineva călca, de exemplu, pe un loc unde s-au făcut vrăji, acesta era descântat „de aruncătură”¹⁹. Descântecul era rostit mai întâi la râul de unde se scotea apa descântată și încă o dată acasă. Apoi, cu acea apă descântată de două ori se spăla capul și trupul bolnavului. Se pare că pe lângă diferitele tipuri de apă, în descântece, se folosește și roua, în special roua din noaptea de Sfântul Gheorghe, deși despre rouă există credința că nu este altceva decât stropii ce rezultă din mișcarea cozii peștilor ce susțin stâlpii pământului. Deși pare greu de crezut, într-o lume a vitezei și dorinței de nou și modernitate, în prezent, nu există sat în care să nu fie femei ce folosesc încă magia în diferite scopuri, aspect ce relevă vechimea acestei practici și importanța cunoașterii acestei taine.

Apa nu era folosită doar în descântece. Alături de alte elemente simbol, era folosită pentru găsirea celor înecați și luați de ape:

„Mai demult, când se înecau oamenii... când voiau să treacă o apă mare... sau se înecau într-un lac foarte mare... demult, demult, nu erau atâția salvamari și scafandri cum îs amu tăt felu’ de chestii. Ca să poată găsi omu’ care s-o înecat într-o apă foarte mare era un ritual care să face. Face o femeie văduvă un colac mare, mare din făină de grâu... da trăbuie și acela în zâle de post făcut, dacă să nimere, dacă nu, să sie făcut tăt noaptea. Face un colac mare, mare din grâu și îl umple de lumânări. Și lumânările acele le aprinde și mere multă lume în zona cu mortu’ înecat și, ca să-l localizeze unde îi cadavru, pune colacu acela cu lumânările aprinsă pă apă și îl duce apa și, în zona unde era cadavru, acolo să opre colacu și să învârte tăt timp și acolo aflau cadavru’ omului. Unde să opre colacu de grâu făcut și să învârte cu lumânările aprinsă”²⁰.

Practica descrisă mai sus se regăsește atât în Sehelbe, zona etnografică Chioar, cât și în Țara Lăpușului, aici diferența sau completarea fiind că mortul era găsit atunci când se stingeau lumânările, iar colacul nu era pus direct pe apă, ci pe o scândură de lemn.

Despre apă se poate spune că este un simbol complex întâlnit în toate culturile lumii. Despre apă există numeroase credințe regăsite atât în literatura de specialitate, cât și în mentalul colectiv, în lumea satului. Aceste taine sunt transmise de-a lungul veacurilor, pe cale orală, din generație în generație. Faptul că la cele mai multe obiceiuri și tradiții care implică prezența apei, omul mediilor tradiționale nu are o explicație, reflectă vechimea diferitelor practici, cu modificările specifice fiecărei vremi, dar și legătura omului cu memoria ancestrală a moșilor și strămoșilor de unde acesta își extrage seva traiului de

¹⁷ Romulus Antonescu, *Dicționar de simboluri și credințe tradiționale românești*, <http://cimec.ro>, p.34, (accesat în 06.2024).

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Enea Hodoș, *Descântece*, Editura Asociațiunii, Sibiu, 1912, p.33.

²⁰ V. M, 54 de ani, Sehelbe, zona etnografică Chioar.

zi cu zi.

Apa, element care conține, dar și preia, se transformă sub acțiunea cuvântului. La nivel științific, fotografiile cu reacția apei la diferite forțe exterioare se regăsesc în studiile cercetătorului Masaru Emoto. Mentalitatea tradițională subliniază efectele benefice sau malefice care apar în urma contactului cu diferite tipuri de apă.

Bibliografie:

Grădinaru, Natalia, *Medicina populară din Basarabia de la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. Aspecte istorico-etnografice*, Chișinău, 2015.

Hodoș, Enea, *Descânțece*, Editura Asociațiunii, Sibiu, 1912.

Mazăre, Doina-Cristina, *Apa. De la ordine practică la ordine metafizică*, Editura Etnologică, București, 2021.

Olinescu, Marcel, *Mitologie românească*, Editura Saeculum I.O, București, 2001.

Răchișan, Delia, Anamaria, *Formulele magice și antropologia vârstelor. Magia cuvântului în Maramureș*, București, Editura Academiei Române, 2013.

Romulus, Antonescu, *Dicționar de simboluri și credințe tradiționale românești*, <http://cimec.ro>, (accesat în 06.2024).

Informatori:

Chereși Dochia, 76 de ani, comuna Lăpuș, Maramureș.

Man Virginia, 54 de ani, Sehelbe, Maramureș.

Zamfira Cupșa (Samfira lu' Todoru lu' Ion Mniculai), 68 de ani, comuna Cupșeni, Maramureș.